

Iwona Kiniorska

**PRZESTRZENNE ZRÓŻNICOWANIE STRUKTURY
POZIOMU ŻYCIA NA OBSZARACH WIEJSKICH
WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO**

***SPATIAL DIVERSIFICATION OF THE STANDARDS
OF LIVING IN AGRICULTURAL AREAS
IN ŚWIETOKRZYSKIE VOIVODESHIP***

Streszczenie

Celem opracowania było zbadanie i ocena przestrzennego zróżnicowania struktury poziomu życia na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego. Zakres czasowy objął lata 2003–2008. W badaniach uwzględniono cechy prezentujące zagadnienia demograficzne i gospodarcze. W opracowaniu wykorzystano procedurę Z. Ziolo, tzw. miernik syntetyczny. Przeprowadzona analiza pozwoliła wyodrębnić pięć klas gmin o zróżnicowanym poziomie życia. Zdecydowanie korzystniejsze warunki życia odnotowywano na obszarach położonych w bliskim sąsiedztwie stolicy województwa i siedzib powiatów. Niskimi wskaźnikami poziomu życia odznaczały się gminy typowo rolnicze, ze słabo rozwiniętymi funkcjami usługowymi. Na poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, obok pełnionych funkcji, silny wpływ wywiera położenie w stosunku do ważniejszych ośrodków miejskich. W tworzeniu miernika syntetycznego na obszarach wiejskich o najlepszym poziomie życia decydujące znaczenie miały cechy wskazujące na stan zagospodarowania infrastrukturalnego oraz aktywność gospodarczą. Pozostałe elementy odznaczały się wyrównanym znaczeniem. Charakterystyczną prawidłowością był niski poziom życia ludności w gminach, w których odnotowywano najwyższy udział bezrobotnych i znaczne niedoinwestowanie infrastrukturalne. Istotne znaczenie w tworzeniu miernika syntetycznego odegrały cechy demograficzne, które bezpośrednio rzutowały na dynamikę zmian zaludnienia. Zjawiska depopulacyjne zaobserwowano w rejonach peryferyjnych lub cechujących się niekorzystną strukturą funkcjonalną, tzw. wiejskie obszary problemowe wymagające restrukturyzacji rolnictwa oraz rozwoju wielofunkcyjnego.

Słowa kluczowe: poziom życia, obszary wiejskie, miernik syntetyczny, rozwój społeczno-gospodarczy

Summary

The goal of this study was to analyse and evaluate the spatial diversification of the standards of living in rural areas of the Świętokrzyskie Voivodeship in the period of 2003-2008. The study took into account demographic and economic features. It made use of the procedure of Z. Ziolo, so-called synthetic measure, which referred to real values of the features. As a result of the analysis five classes of municipalities with various standards of living were distinguished. Much more advantageous living conditions were in the municipalities located in the vicinity of the voivodeship town and powiat towns. Lower standards of living were found in the typical agricultural municipalities with poorly developed service functions. Apart from their functions the socio-economic development was affected by their location and distance to major towns. The synthetic measure in rural areas with the best living conditions was influenced mainly by features reflecting the level of infrastructural development and economic activity. The remaining elements were of equal importance. As a rule low standards of living were found in locations with the highest unemployment rate and insufficient infrastructural investments. Demographic features, which directly formed population dynamics, had a considerable impact on the shape of the synthetic measure. Depopulation was reported for peripheral regions or those with unfavourable functional structure, so-called rural problematic areas, which demand agricultural restructuring as well as multifunctional development.

Key words: *standard of living, rural areas, synthetic measure, socio-economic development*

WSTĘP

Procesy uruchomione po 1989 r. przyczyniły się do zmiany poziomu życia i rozwoju gospodarczego w skali regionalnej i lokalnej. Jak dowiodły badania prowadzone w latach 90. XX w. [Harańczyk 1998; Gorzelak 1999], szanse na pomyślny rozwój ulegają silnemu zróżnicowaniu, m.in. zależnie od rodzaju spełnianych przez miejscowości funkcji, położenia geograficznego, stanu infrastruktury i środowiska przyrodniczego, a także efektywności działań władz lokalnych [Sobala-Gwosdz 2004]. Celem opracowania jest zbadanie i ocena przestrzennego zróżnicowania struktury poziomu życia na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego. Zakres czasowy badań objął lata 2003–2008. W literaturze przedmiotu jest wiele definicji poziomu i warunków życia. Mówiąc o warunkach życia ludności, często używa się takich terminów, jak: poziom życia, jakość życia, zamożność społeczeństwa itp. Warunki życia to ogólny stan zaspokojenia wszystkich potrzeb życiowych i działalności człowieka. Poziom życia określa stopień zaspokojenia potrzeb materialnych i duchowych. Jakość życia to stopień zadowolenia człowieka z warunków życia, czyli stanu w jakim żyje. Wśród wielu problemów przestrzennego zróżnicowania poziomu rozwoju Polski, niedorozwój województw wschodnich i południowo-wschodnich zajmuje istotne miejsce [Sobala-Gwosdz 2004]. W regionach tych

odnotowuje się wiele niepokojących zjawisk, wynikających między innymi z restrukturyzacji gospodarki ośrodków przemysłu, nadmiernego rozdrobnienia gospodarstw rolnych (niekorzystnej struktury agrarnej), nasilenia niekorzystnych procesów ludnościowych. W dotychczasowych badaniach poziomu życia w Polsce dominowała skala regionalna. Z kolei w badaniach przestrzennych poziomu życia w skali lokalnej (subregionalnej) próbowano formułować uogólnienia o występowaniu wyraźnych kontrastów w układzie wieś-miasto. Tymczasem właściwszym postępowaniem w związku z dużą różnorodnością struktur regionalnych w Polsce, wydaje się analiza jednostek lokalnych należących do określonego regionu, cechującego się wyraźną specyfiką [Kiniorska 2010].

Województwo świętokrzyskie pod względem zajmowanej powierzchni 11,7 tys. km² (3,7% obszaru kraju) należy do jednych z najmniejszych w Polsce. Podzielone jest na 102 gminy, 13 powiatów ziemskich i jedno miasto – Kielce – na prawach powiatu (powiat grodzki). Największym pod względem powierzchni (2,2 tys. km²) i zaludnienia (199,8 tys.) jest powiat kielecki. Najmniejszym obszarem jest powiat skarżyski (395 km²), a pod względem zaludnienia kazimierski (35,5 tys.). Według stanu na 30 czerwca 2008 r. województwo zamieszkiwało 1270,6 tys. osób, z czego w miastach 577,6 tys. (45,4%), a na obszarach wiejskich 693,0 tys. (54,6%). Województwo świętokrzyskie oraz województwa: lubelskie i podkarpackie są najsłabiej zurbanizowane w Polsce. Współczesna sieć miejska województwa świętokrzyskiego obejmuje 31 miast, w tym 25 małych, 5 średnich oraz jedno duże (Kielce). Ukształtowana struktura wielkościowa miast jest skutkiem uwarunkowań historycznych. Również znaczący udział rolnictwa w strukturze gospodarczej i warunki naturalne województwa nie sprzyjały tworzeniu ośrodków miejskich: średnich i dużych. Badany obszar cechuje zróżnicowany charakter społeczno-gospodarczy. W północnej i centralnej części dominują funkcje przemysłowe z kolei w południowej rolnicze. Potencjał gospodarczy obszaru stanowią tradycje związane z przemysłem wydobywczym i przetwórczym surowców skalnych. Istotne znaczenie ma także położenie w centralnej części kraju w pobliżu dużych aglomeracji miejskich: warszawskiej, krakowskiej, łódzkiej. Problemy wynikają z przeobrażeń zachodzących na rynku pracy, czego skutkiem jest wysokie bezrobocie, a także niezadowolającego poziomu rozwoju inwestycji. W województwie świętokrzyskim liczba bezrobotnych wyniosła 77,7 tys. osób (31 grudnia 2008 r.), wśród których 54,9% stanowiły kobiety a 56,3% zamieszkiwało tereny wiejskie.

METODY BADAŃ

W opracowaniu wykorzystano podstawowe techniki badawcze zjawisk o charakterze społeczno-gospodarczym oraz procedurę Z. Ziolo [1985], tzw. miernik syntetyczny [Kiniorska 2007]. Założenia wskaźnika syntetycznego po-

legają na tym, iż w swojej konstrukcji odwołuje się on do rzeczywistych wielkości cech [Runge 2006]. Konstrukcja miernika obejmuje trzy etapy:

- przyjęcie określonych cech wyjściowych,
- obliczenie wielkości wskaźnika syntetycznego dla każdego obiektu,
- określenie struktury miernika syntetycznego.

W badaniach poziomu życia na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego uwzględniono następujące cechy:

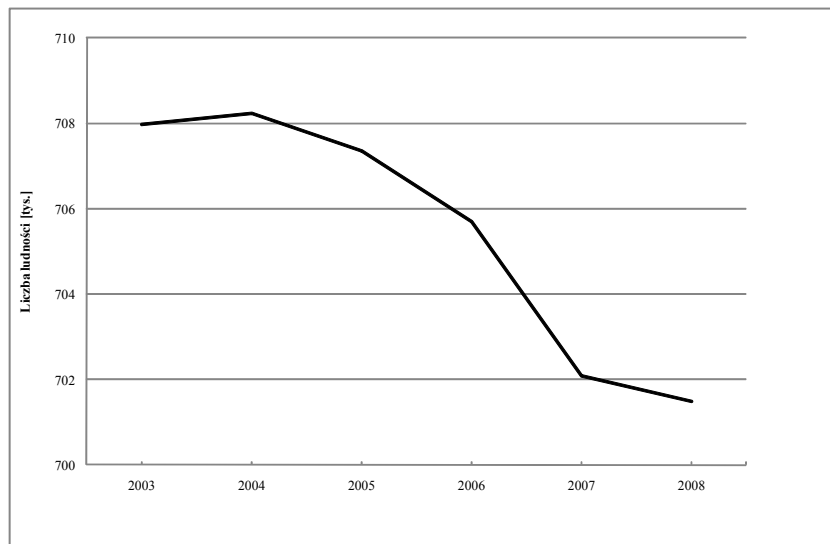
1. Przyrost naturalny na 1000 ludności.
2. Udział ludności w wieku przedprodukcyjnym.
3. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym.
4. Udział osób korzystających z sieci wodociągowej.
5. Udział osób korzystających z sieci kanalizacyjnej.
6. Liczba osób przypadająca na jedną placówkę biblioteczną.
7. Księgozbiór na 1000 osób.
8. Liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców.
9. Dochody ogółem gmin na 1 mieszkańca.

WYNIKI BADAŃ

W okresie transformacji obszary wiejskie wykazują różny stopień adaptacji do gospodarki rynkowej i nowych warunków społeczno-politycznych. Zróżnicowanie potencjału rozwojowego i stopień wykorzystania przestrzeni mają ogromny wpływ na charakter struktury demograficznej i przestrzenno-funkcjonalnej obszarów wiejskich.

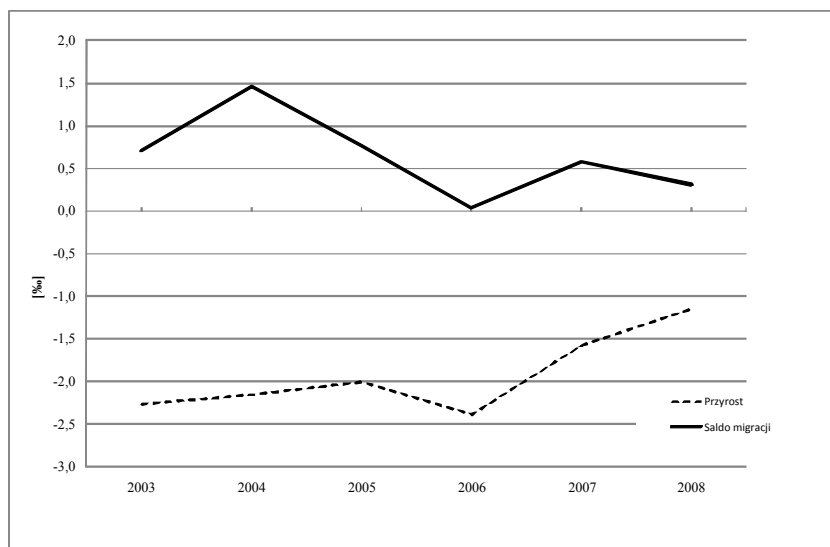
W latach 2003–2008 zanotowano postępujący proces spadku liczby ludności. W badanym okresie liczba zaludnienia obszarów wiejskich obniżyła się z 707,9 tys. do 701,5 tys. osób (rys. 1).

Wzrostem zaludnienia charakteryzowały się obszary wiejskie położone głównie w zapleczu stolicy województwa (np. Morawica, Miedziana Góra), a także obszary wiejskie ośrodków subregionalnych, takich jak: Jędrzejów, Busko Zdrój. Związane jest to z koncentracją funkcji o charakterze usługowym w tych ośrodkach, które pełnią rolę centralną wobec otaczających obszarów wiejskich. Dynamika zmian zaludnienia kształtowana jest przede wszystkim przez dwa elementy: przyrost naturalny i saldo migracji. Oceniając wpływ wyżej wymienionych składowych, należy zauważyć, iż w ostatnich latach wzrosło znaczenie salda migracji. W badanych latach saldo migracji utrzymywało się na poziomie dodatnim z kolei przyrost naturalny na poziomie ujemnym. Analiza przyrostu naturalnego wskazała jednak na tendencję wzrostową (z -2,3‰ do 1,1‰) (rys. 2).

Rysunek 1. Zmiany zaludnienia obszarów wiejskich w województwie świętokrzyskim w latach 2003–2008

Figure 1. Changes in population in rural areas of the Świętokrzyskie Voivodeship in the period of 2003–2008

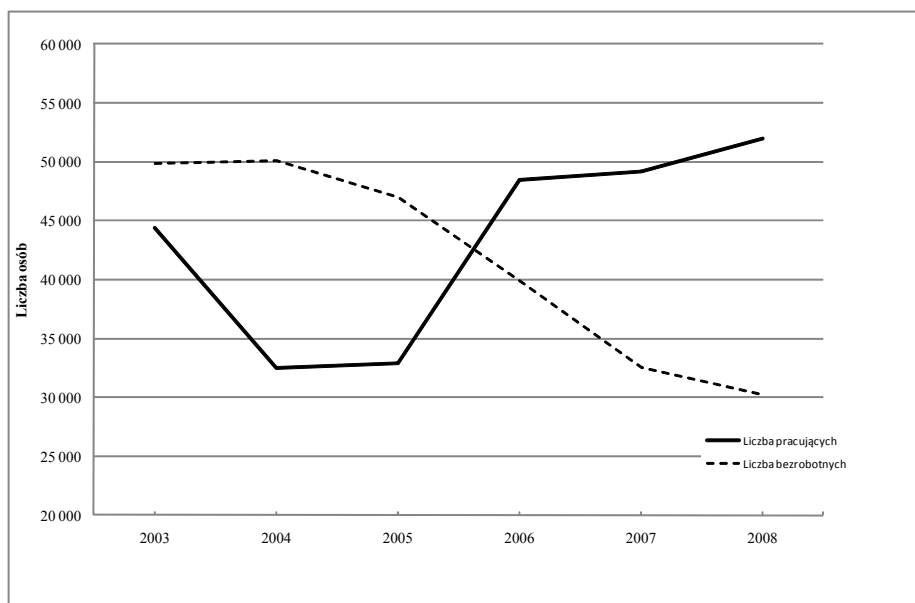
Rysunek 2. Przyrost naturalny i saldo migracji na obszarach wiejskich w województwie świętokrzyskim w latach 2003–2008

Figure 2. Birth rate and migration balance in rural areas of the Świętokrzyskie Voivodeship in the period of 2003–2008

Dla całego rozpatrywanego okresu największy ubytek naturalny zaobserwowano w gminach: Bejsce, Radkowicach, Tarłowie i Opatowcu. Najwyższe wartości przekraczające średnio 5‰ rocznie zanotowano w gminach: Górnio, Sitkówka Nowiny, Bieliny, Chęciny i Piekoszów (gminy położone w strefie podmiejskiej). W latach 2003–2008 natężenie napływu zaczęło słabnąć, czego konsekwencją był spadek salda migracji z 0,7‰ do 0,3‰. Najniższe wartości odnotowano w gminach: Gowarczowie, Rudzie Malenieckiej, Skarżysku Kościelnym, Wąchocku, Oleśnicy i Lipniku. Z kolei najwyższe w gminach: Miedzianej Górze i Morawicy. Przestrzenne zróżnicowanie procesów demograficznych w Polsce jest nadal czynnikiem kształtującym odmienną dynamikę liczby ludności na obszarach wiejskich i ośrodkach miejskich. Analiza ruchu naturalnego i salda migracji wskazała, iż zdecydowanie wzrosła rola obszarów wiejskich położonych w pobliżu ważniejszych ośrodków miejskich. Stąd wyższe parametry demograficzne rzutujące na dynamikę zaludnienia obszarów. Zjawiska depopulacyjne zaobserwowano w rejonach peryferyjnych lub cechujących się niekorzystną strukturą funkcjonalną, tzw. wiejskie obszary problemowe wymagające restrukturyzacji rolnictwa oraz rozwoju wielofunkcyjnego. Zróżnicowanie potencjału demograficznego koreluje z procesami o charakterze gospodarczym.

Przeobrażenia zachodzące na rynku pracy są efektem wielu czynników, wynikających między innymi z położenia względem miast i ciągów komunikacyjnych. Oznacza to, że położenie w sąsiedztwie centrów regionalnych, subregionalnych (a w skali gminy lokalnych), sprzyjało przemianom struktur i funkcji pełnionych przez obszary wiejskie, natomiast położenie peryferyjne – stagnacji, a niekiedy regresowi. Najbardziej dotknięte trwałym bezrobociem okazały się gminy położone na peryferiach powiatu kieleckiego (północna i wschodnia część), sandomierskiego (zachodnia), opatowskiego (południowa), koneckiego (południowa) oraz włoszczowskiego.

W analizowanych latach odnotowano korzystne zjawiska o charakterze społeczno-ekonomicznym polegające na wzroście aktywności gospodarczej ludności zamieszkującej obszary wiejskie. Konsekwencje tego procesu są widoczne w kształtowaniu się elementów rynku pracy. W analizowanych latach 2003–2008 liczba pracujących wzrosła z 44 418 osób do 51 979 osób. Z kolei spadkowi uległa liczba bezrobotnych z 49 867 osób do 30 206 osób (rys. 3). Potencjał siły roboczej w postaci liczby pracujących jest jednym z czynników determinujących rozwój ośrodków miejskich i wiejskich. Wysoki udział pracujących zarejestrowano w gminach miejsko-wiejskich, gdzie dominujący ośrodek miejski wyznacza specyfikę struktury funkcjonalnej obszaru i rzutuje na wielkość zatrudnienia.

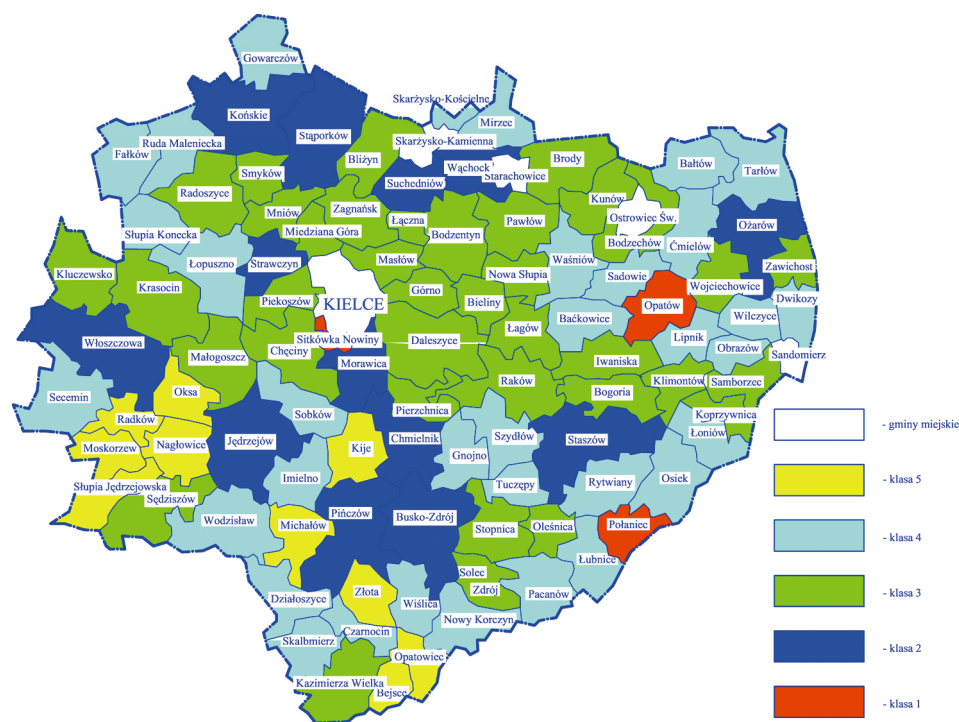
Rysunek 3. Elementy rynku pracy na obszarach wiejskich w województwie świętokrzyskim w latach 2003–2008

Figure 3. Elements of labour market in rural areas of the Świętokrzyskie Voivodeship in the period of 2003–2008

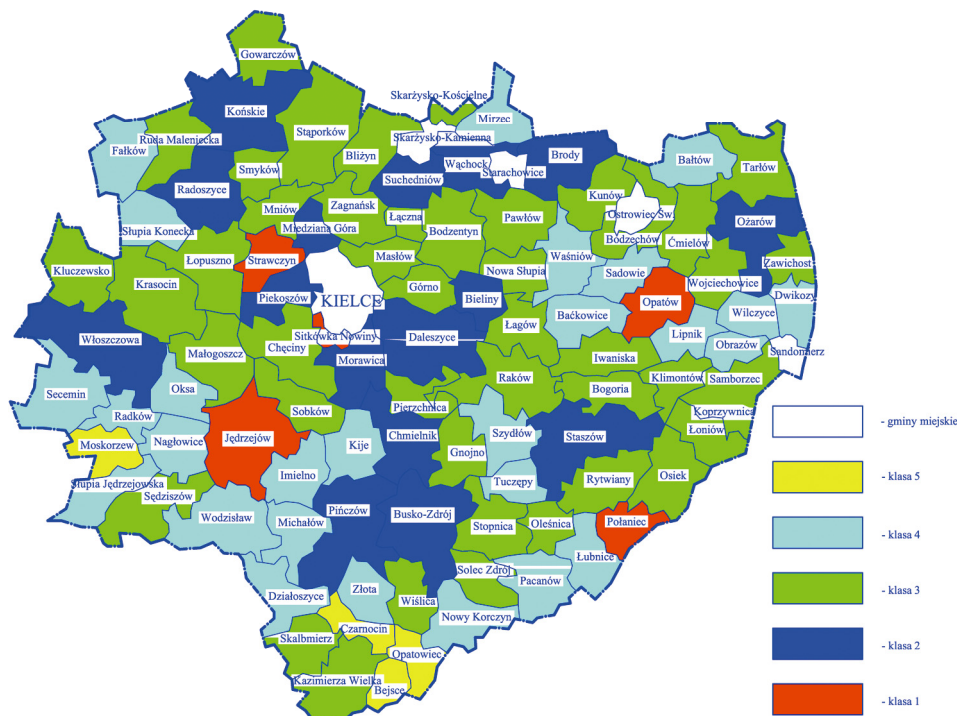
Przemiany polityczno-gospodarcze zapoczątkowane po 1989 r. uruchomiły wiele zjawisk sprzyjających rozwojowi obszarów wiejskich, ale także uaktywniły negatywne procesy o charakterze społeczno-gospodarczym. Negatywnym zjawiskiem demograficznym zaczęły towarzyszyć problemy gospodarcze wynikające ze zbyt monofunkcyjnego charakteru obszarów wiejskich. Obliczone wartości wskaźnika syntetycznego wskazały na zróżnicowanie poziomu życia ludności wiejskiej województwa świętokrzyskiego. Wyodrębniono pięć klas gmin o zróżnicowanym poziomie życia. W 2003 r. pierwsza klasa (cechująca się najkorzystniejszymi warunkami życia) skupiła trzy gminy (Sitkówkę Nowiny, Opatów i Połaniec) (rys. 4).

W drugiej klasie znalazło się 13 gmin. Trzecią i czwartą utworzyło odpowiednio 37 i 34 gminy. Piąta (charakteryzująca się najgorszym poziomem życia) objęła 10 gmin. Wskazując na elementy kształtujące wielkość miernika syntetycznego, zauważa się określone zależności. W tworzeniu miernika syntetycznego gmin skupionych w klasie pierwszej decydujące znaczenie miały cechy: piąta (udział osób korzystających z kanalizacji), szósta (liczba osób przypadających

na jedną bibliotekę) oraz cecha ósma (liczba podmiotów na 1000 mieszkańców). Pozostałe elementy odznaczały się wyrównanym znaczeniem. Dość charakterystyczną prawidłowością był niski poziom życia w gminach, w których odnotowywano najwyższy udział bezrobotnych i znaczne niedoinwestowanie infrastrukturalne. Istotne znaczenie w tworzeniu miernika syntetycznego odegrały cechy demograficzne, które bezpośrednio rzutowały na dynamikę zmian zaludnienia. W 2008 r. analogicznie podzielono gminy o różnym poziomie życia w świetle badanych cech społeczno-ekonomicznych. Do pierwszej grupy zaliczono 5 gmin (rys. 5). Gminy te charakteryzowały się najlepszymi wskaźnikami zainwestowania infrastrukturalnego. Z kolei w gminach o najniższych miarach syntetycznych najslabiej wypadają elementy związane z niedoinwestowaniem w infrastrukturę kanalizacyjną.

Rysunek 4. Zróżnicowanie miernika syntetycznego na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego w 2003 r.
Figure 4. Profile of the synthetic index in rural areas in swietokrzyskie voivodeship (województwo swietokrzyskie) in 2003

Rysunek 5. Zróżnicowanie miernika syntetycznego na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego w 2008 r.

Figure 5. Profile of the synthetic index in rural areas in swietokrzyskie voivodeship (województwo swietokrzyskie) in 2008

PODSUMOWANIE

Przedstawione wyniki badań nie wyczerpują tematyki analizy, ale wskazują pewne tendencje w zakresie zróżnicowania poziomu życia na obszarach wiejskich. Na kształtowanie poziomu życia mieszkańców wsi województwa świętokrzyskiego obok pełnionych funkcji duży wpływ ma położenie w pobliżu ośrodków miejskich o charakterze subregionalnym. Stąd najwyższy poziom życia odnotowano w rejonach położonych w bezpośrednim zapleczu miast.

Można przypuszczać, iż najszybszy rozwój społeczno-gospodarczy będzie dotyczył obszarów wiejskich znajdujących się w pobliżu dużych ośrodków miejskich (zgodnie z teorią centrów wzrostu). Będą one jednocześnie podlegały silnej urbanizacji, co oznacza dalsze ograniczenie działalności rolniczej, przy jednoczesnym rozwoju działalności usługowej [Nowak i in. 2009].

BIBLIOGRAFIA

- Gorzela G. *Dynamics and factors of local success In Poland*. CASE, Warsaw 1999.
- Harańczyk A. *Miasta Polski w procesie globalizacji gospodarki*. PWN, Warszawa 1998.
- Kiniorska I., *Warunki życia na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego*, [w:] Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich, PAN Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi 2007, s. 113-122.
- Kiniorska I., Brambert P. *Kształtowanie się poziomu bezrobocia w gminach województwa świętokrzyskiego. Rynek pracy w województwie świętokrzyskim w ujęciu historycznym, ekonomicznym i socjologicznym*. Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach 2009 (materiały po recenzji oddane do druku).
- Nowak E., Kiniorska I., Brambert P. *Wsparcie obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego z programów unijnych*[w:] W. Kamińska, M. Mularczyk (red), *Współczesne procesy urbanizacji obszarów wiejskich*. Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach 2009, s.35-46.
- Runge J. *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej – elementy metodologii, wybrane narzędzia badawcze*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2006.
- Sobala-Gwosdz A. *Zmiany poziomu życia i poziomu rozwoju gospodarczego w miastach województwa podkarpackiego po 1990 roku* [w:] J. Słodczyk, D. Rajchel (red.), *Przemiany demograficzne i jakość życia ludności miast*. Uniwersytet Opolski, Opole 2004, s. 199-209.
- Zioło Z. *Zastosowanie miernika syntetycznego w badaniach układów przestrzennych w geografii przemysłu*. Seminarium Sekcji Geografii Przemysłu PTG. WSP Kraków 1985, s. 1-11.

Dr Iwona Kiniorska
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy
Jana Kochanowskiego w Kielcach
Ul. Świętokrzyska 15
25-406 Kielce

Recenzent: Prof. dr hab. Władysława Stola